

Mayer József

A felnőtteket oktató iskolák belső világa¹

1945 nyarán az országban sok helyütt megszervezték a dolgozók iskoláit. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány elképzelései szerint ezzel az iskolatípussal oldották volna meg azoknak a felnőtteknek a magasabb szintű iskoláztatását, akik korábban nem tanulhattak. Az akkori felnőttoktatást folytató intézmények belső világáról egyelőre keveset tudunk. Ezt a hiányt igyekszik csökkenteni ez a tanulmány.

FELNŐTTEK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN

A dolgozók általános iskoláinak a megszervezésére és az oktatás elindítására valamivel később került sor, mint a középfokú képzés esetében. Ezeknek az alapfokú iskoláknak a működéséről viszonylag keveset tudunk, ez többnyire a források szűkös volta miatt van így. A következőkben egy töredékes forráscsoport² alapján mutatunk be egy olyan fővárosi iskolát, ahol már 1947-től kezdve biztosan foglalkoztak felnőttek oktatásával.

A főváros kilencedik kerületében, a Mester utca 19. szám alatt működött a Községi Általános Iskola, amelyben lehetőséget kaptak a felnőttek arra, hogy pótolják hiányos alapfokú iskolázottságukat. Az iskola az első években egyrészt a nyári és a téli időszakban szervezett magántanulók számára úgynevezett osztályozóvizsgákat, másrészt pedig megkezdte tanévhez kötötten az osztályrendszerű oktatást.

A magántanulók a magyar nyelv és irodalom, történelem, föld- és néprajz, természettan, számolás-mérés, rajzolás, ének tantárgyak mellett háztartási és ipari ismeretekből tettek vizsgát, míg az osztályrendszerben tanulók már nyelvet is tanultak, jobbra németet.

1948 nyarán az előkészítő tanfolyamon 43 fő vett részt, 23 férfi és 20 nő. Felekezeti megoszlásuk szerint többségük római katolikus és református volt, de néhányan az evangélikus, illetve a görög katolikus egyházhoz tartoztak. Két hallgató izraelitának vallotta magát.

1. TÁBLÁZAT: A hallgatók felekezeti megoszlása (fő)				
Római katolikus	Református	Evangélikus	Görög katolikus	Izraelita
21	11	5	4	2

1 Fejezet egy készülő könyvből.

2 Fővárosi Levéltár, FLT VIII. 2065. fond.

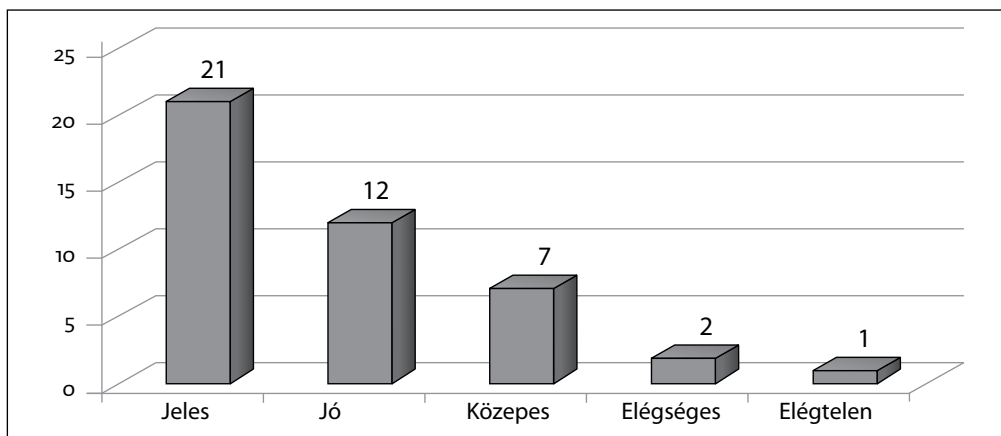
Az adatokból az apák foglalkozását ismerjük. A szülők túlnyomó többsége még a vizsga időpontjában is vidéken élt, ami azt is mutatja, hogy a tanulók között sok olyan személyt találhatunk, akik felnőtt korukban költöztek Budapestre. Azt, hogy ez melyik időpontban történt, nem tudjuk megállapítani. Annyit lehet valószínűsíteni, hogy a fővárosba költözés leggyakoribb oka a (jobb) elhelyezkedési/munkavállalási lehetőség volt.

Az apák túlnyomó többségének nem volt számottevő iskolai végzettsége. Azonban vannak közöttük olyanok is, akik már rendelkeztek bizonyos szakmai végzettséggel/tudással, bár néha csak olyanal, amely a mesterek melletti munkavégzésre adott lehetőséget. Az általuk választott szakterületek az agráriumban többnyire olyanok voltak, amelyek piacképesnek bizonyulhattak. Egy-egy személy esetében a kispolgári léthelyzet is megfigyelhető.

2. TÁBLÁZAT: A tanulók szüleinek (apák) foglalkozása (fő)	
Földmunkás	10
Napszámos	8
Cipész	6
Kovácssegéd	4
Gépészsegéd, bádogos, gyári napszámos	2-2-2
Kórházi portás	2
Szaktanácsos/munkás	2
Ügyviteli alkalmazott	1
Kőműves- és lakatossegéd	1-1
Ismeretlen	2
Összesen	43

A tanulók többsége, részben korábbi lakóhelyén, néhányan pedig már ebben az iskolában végezték előző tanulmányaikat. Azt nem tudjuk pontosan, hogy milyen céljaik voltak, de azt igen, hogy többségük rendkívül ambiciózus módon tanult, ezt eredményeik is tükrözik. A tanulók többsége jeles vagy jó eredményt ért el, és csak egyetlen esetben kellett valakit pótvizsgára utasítani, és tudjuk, hogy az illető ott sikeresen teljesítette a követelményeket.

1. ÁBRA: A tanulók eredményei (fő)

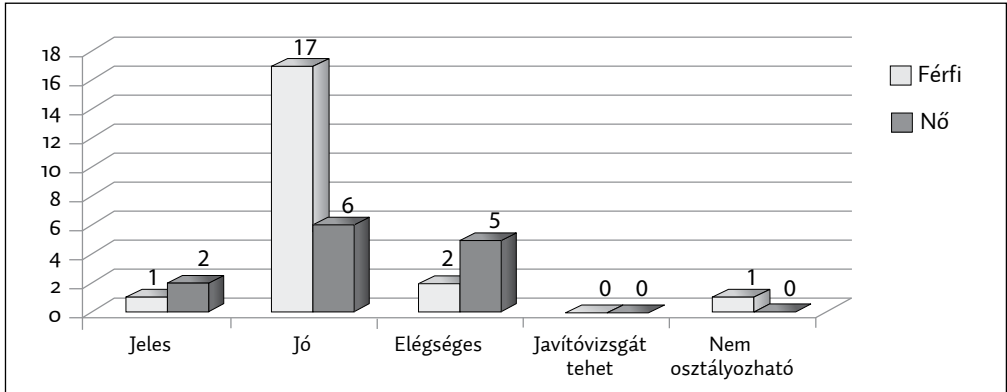
A tanulók foglalkozás szerinti megoszlását is ismerjük. Többségüknél úgy tűnik, hogy a fővárosba költözés nem bizonyult rossz stratégiának, mert vannak közöttük olyanok, akik iskolázottságuk hiánya ellenére is „jó álláshoz” jutottak, „rózsaszíngalléros” állásokat tölthettek be. Néhány esetben azonban olyan munkaterületről van szó, ahol a munka elvégzése már komolyabb szakértelmet követelt meg. Sajátos csoportját alkotják a tanulóknak azok, akik egy-egy szakterületen „tanulóknak” tüntették fel magukat. Számukra – ez nagy valószínűséggel megállapítható – az általános iskola befejezése nélkül a kívánt szakképzettség megszerzése nem lett volna lehetséges.

3. TÁBLÁZAT: A tanulók foglalkozás szerinti megoszlása (fő)

Ápolónő	7
Gyári munkás	6
Lakatos	5
Kereskedelmi tanuló	4
Takarítónő	4
Háztartásvezető	3
Joint-altiszt, altiszt	2-2
Fehérnemű-feldolgozó	2
Gépíró	2
Közért-alkalmazott, kórházi alkalmazott	1-1
Tanuló	1
Ismeretlen	3
Összesen	43

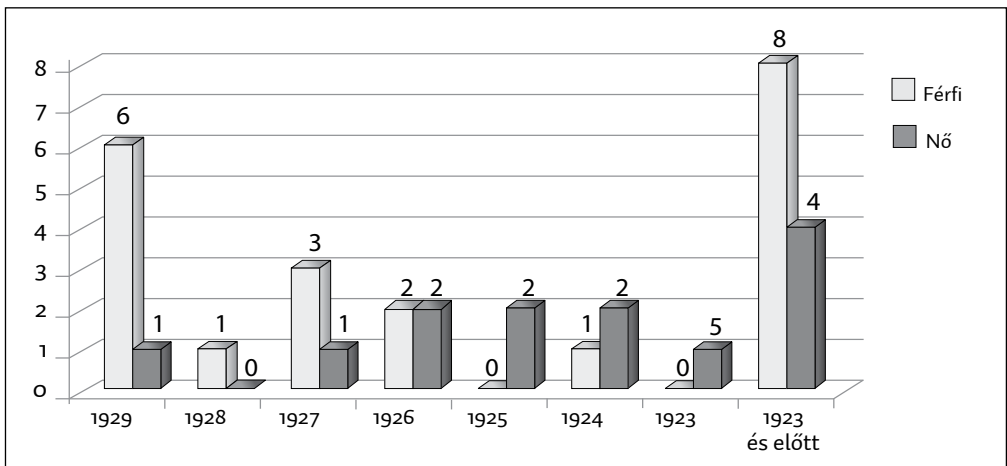
Az 1947/48-as tanévben a téli időszakban az ötödik osztály anyagából tettek vizsgát a hallgatók. Olyan személyekről beszélünk, akik csekély iskolai előzményekkel, rövid tanulási pályafutással a hátuk mögött érkeztek el a vizsgához. A csoportban 25 férfi és 13 nő volt, ám közülük a tanév folyamán 8-an kimaradtak, 4 férfi és 4 nő. A vizsgán a csoport jól szerepelt, amint azt a 2. ábrából láthatjuk. Nem volt bukás az osztályban, és csak egy tanuló volt a hiányszások miatt osztályozhatatlan, ő már nem kezdhetette meg a vizsgákat.

2. ÁBRA: Az ötödik osztály eredményei 1947/48 tél (fő)

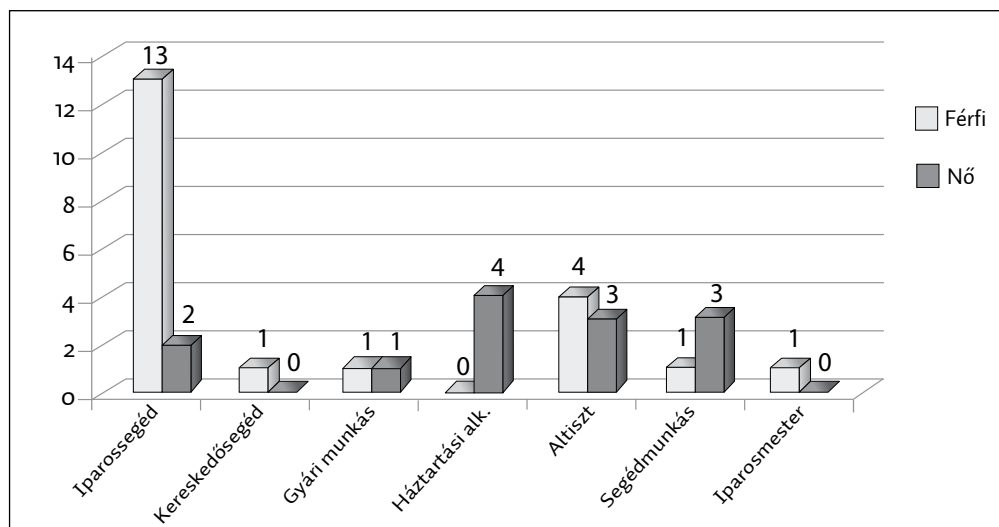
Az e csoportba járók többsége Budapesten lakott, néhányan Pest megyében. Életkori megoszlásuk Janus-arcot mutat. A férfiak esetében egy idősebb és egy fiatalabb csoport az, ami az arculatot markáns módon meghatározza, míg a nőknél kiegyensúlyozottabb a helyzet. Az osztály egészét tekintve azonban az látszik, hogy az idősebbek száma magas. Feltételezhető, hogy közülük többen azt érezték, hogy életkoruk miatt, ami a tanulást illeti, az utolsó pillanatban vannak, és ezért igyekeztek élni a kínálkozó alkalommal.

3. ÁBRA: A tanulók életkori megoszlása (fő)

A pedagógusok által készített kimutatás alapján a tanulók zöme gyakorlatilag segédmunkát végzett, néhányan voltak közöttük olyanok, akik altisztként már „magasabb” beosztásban dolgoztak. Külön csoportot képeztek azok a nők, akik háztartási alkalmazottként, azaz gyakorlatilag „cselédként” dolgoztak. Mindent egybevetve valószínűsíthető, hogy többségüknél helyzetük megváltoztatásának szándéka motiválhatta a tanulás megkezdését.

4. ÁBRA: A tanulók foglalkozás szerinti megoszlása (fő)

Az eddig bemutatott képet egy, az 1948/49-es tanév végén a nyolcadik osztály anyagából vizsgát tett csoport bemutatásával egészítjük ki. Ebben az esetben tudjuk, hogy itt is 43 fő tett vizsgát, csak itt a nők voltak a csoportban 23-an. A csoport jó teljesítményt nyújtott, itt sem volt bukás, sőt még elégséges osztályzat sem, ugyanakkor öt fő teljesítményét kitűnőre értékelték a vizsgáztató tanárok. Sem a felekezeti, sem pedig a foglalkozás szerinti megoszlásban nem mutat más képet ez a csoport, mint a fentebb bemutatott, ezért ennek részletezésétől most eltekintünk. Amit viszont itt részletesebben megismerhetünk, az a tanulók lakóhelye.

A tanulók többsége a főváros pesti oldalán élt, néhányan voltak olyanok, akik az úgynevezett peremvárosokból látogatták az iskolát. Azt nem tudjuk, hogy pontosan mi volt az iskolaválasztás oka, *miért éppen ezt az iskolát választották*, legfeljebb találgatásokba bocsátkozhatunk. Arra van adat, hogy korábban már tanult valaki a hallgatók közül ebben az iskolában. Az is felmerülhet, hogy könnyen megközelíthető volt ez az intézmény a jelentkezők számára. De arra is gondolhatunk, hogy hasonló iskolát másutt nem találtak.

A tanulók zöme azonban abban a kerületben lakott, ahol az iskola volt, de többen jártak át a szomszédos kerületből is. Azt nem tudjuk, hogy a munkahelyük hol volt, de valószínűleg az iskola elérése nem került különösebben hosszú időbe, s nem járt – mint a távolabb élő tanulók esetében szinte bizonyosan – közlekedési nehézségekkel.

4. TÁBLÁZAT: A tanulók lakóhely szerinti megoszlása (fő)

Kerületek						Peremvárosok
III.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Soroksár Pestszentimre Rákospalota Kispest
2	6	21	2	4	1	7

TANULÓI ÉLETUTAK (REKONSTRUKCIÓ-KÍSÉRLET)

A tanulókról külön-külön nagyon keveset tudhatunk meg, hiszen a pedagógusok azokat a rovatokat, amelyek például a tanév eseményeiről szóltak, sohasem töltötték ki. Ezért csak rendkívüli óvatossággal lehet rekonstruálni egy-egy tanulói életutat.

A tanulók, mint láttuk, jelentős számban jelentkeztek magánvizsgára. Így tett az a férfi is, aki 1906. szeptember 29-én született a Zala megyei Nagylengyelben. A vizsga időpontjában azonban már Budapesten lakott, az iskolától nem messze, a Dandár utcában. Villanyszerelő volt a foglalkozása. Római katolikus vallású volt, (ezért?) hittanból vizsgát tett, jeles eredménnyel, és végül ez lett a teljes vizsga eredménye is. Korábban szülőhelyén tanult, a Nagylengyelben található népiskolában végzett el hat osztályt. A vizsga időpontjában 42 éves volt.

Egy másik férfi, aki az izraelita felekezethez tartozott, 1924-ben született, a Budapest melletti Rákospalotán. Apja bádogosmester volt, de a vizsga időpontjában már nem élt. Nem tudjuk, hogyan vészelte át a háborús éveket, de az bizonyos, hogy magasabb szintű tanulmányokat nem tudott folytatni, viszont amit tanult, azt ebben az iskolában tette. Elképzelhető, hogy olyan pedagógusok is tanították, akik még gyermekkorából ismerték. Mindenesetre most jó rendű lett a bizonyítványa. A munkahelye a Joint-ban volt, ahol al-tisztként dolgozott. A vizsga időpontjában 24 éves volt.

1931-ben Kerecsenden született az a nő, aki a IX. kerületben lakott és takarítónőként dolgozott. Az apja Felsőtárkányban földműves-napszámos volt. A hetedik osztályt már ő is ebben az iskolában végezte, az általános iskolát jeles eredménnyel fejezte be. Nem tudjuk, hogy miért költözött a fővárosba, de kitartó érdeklődése a tanulás iránt jelzi, hogy talán többet szeretett volna annál elérni, mint amit ebben az időszakban csinált.

EGY KORAI ISKOLAKÍSÉRLET

Az első iskolakísérletre Budapesten, a Ráskai Lea Gimnázium esti tagozatán került sor, amelyet később az iskolával együtt József Attilának neveztek el. A kísérlet célja alapvetően az volt, hogy megoldást találjon a tanítási idő rövid (2 év) és intenzív (mindennapos iskolába járás) voltából keletkező iskolai kudarcokra. Első lépésként az iskola igazgatója a tanítási napok számát négyre csökkentette, és az évek számát egy előkészítő év betoldásával négyre növelte. Az iskola óratervét Benő Kálmán tanulmányából ismerjük.³

5. TÁBLÁZAT: A kísérleti gimnázium óraterve				
Tantárgyak	Előkészítő év	I. év	II. év	III. év
Humanisztikus tagozat				
Hittan	1	1	1	1
Magyar	5	2	2	2
Történelem	–	2	2	2
Gazdasági és társadalmi ismeretek	–	1	2	2
Föld- és néprajz	3	1	–	–
Latin	3	3	3	3
Élő idegen nyelv	4	3	3	3
Bölcsezet, neveléstan	–	–	2	2
Természettan	2	3	4	4
Vegytan	–	2	–	–
Természettan	–	2	2	2
Mennyiségtan	3	3	3	3
Rajz és műalkotások ismerete	2	1	1	1
Egészségtan	–	1	–	–
Összesen	20	21	21	21
Realisztikus tagozat				
Vegytan	–	1	–	–
Természettan	–	2	1	1
Mennyiségtan	–	1	2	2
Ábrázoló mértan	–	2	2	2
Összesen	–	21	21	21

³ Benő Kálmán: Útkeresés. Pedagógiai törekvések a hazai iskolarendszerű felnőttoktatásban az 1945–1948 közötti években. In *Magyar Pedagógia*, 1970/2. 345–346.

A kísérlet tartalmi szempontból is igyekezett a felnőttek oktatását átgondolni. Az előkészítő évben magas óraszámú gyakorlatilag azokat az alapozó tantárgyakat tanították – élő idegen nyelv, magyar, matematika –, amelyek egyrészt a ténylegesen meglévő tudáshiányok pótlását voltak hivatottak csökkenteni, másrészt pedig biztosíthatták a későbbiek szempontjából nélkülözhetetlen tanulási rutinok elsajátítását.

Az első évben a humanisztikus tagozaton megjelent a latin nyelv is, ami azt jelentette, hogy a heti óraszámok harmadában a hallgatók (idegen) nyelvi képzést kaptak. Különleges eleme volt a programnak a rajz és műalkotások elemzése, amelyet a teljes képzési időben oktattak. Itt többnyire nem a készségekre, hanem az elméleti kérdésekre összpontosítottak, tehát művészettörténetet, műalkotás-ismeretet tanítottak.

Az iskola belső életéből, ritka kivételként többet tudhatunk meg, mert – bár rendkívül töredékesen – fennmaradt bizonyos vegyes tartalmú iratanyag az 1946-1950 közötti évekből.⁴ A Ráskai Lea/József Attila Gimnázium az V. kerületben, a Szemere utcában volt. Az iratanyagban nem található meg a kísérlet engedélyeztetésének dokumentuma(i), de nyilvánvaló, hogy engedély nélkül nem kerülhetett volna sor e kísérleti óraterv alkalmazására. Nem tudjuk, hogy milyen eredményeket érhetett volna el a tantestület, mert 1948-ban az iskola módosította a tantervet, amelynek az okairól sem tudunk semmit, bár az időpont alapján lehetnek sejtéseink.

Az 1949/50-es évben két osztály indítását engedélyezték, amelyek – szemben a korábbi lényegesen kedvezőbb helyzettel – nagy létszámúak voltak. Ennek egyszerű oka volt. A gazdasági nehézségekre hivatkozva a főváros takarékosági okokból eleve kevesebb osztály indításához járult hozzá, és emellett néhány intézményt meg is szüntetett. (Így például sem a Berzsenyi, sem pedig a Szent István Gimnáziumokban nem járultak hozzá egyetlen osztály indításához sem.)

A tanulókat így másik iskolákba irányították, s ez a létszámemelkedés tovább növelte a tanulással kapcsolatos problémákat. A 6. táblázat a budapesti helyzetet mutatja be. Egyrészt azt láthatjuk benne, hogy melyek voltak ekkor azok az intézmények, amelyek felnőtteket oktathattak, másrészt pedig azt, hogy hozzávetőlegesen mekkora létszámmal dolgozhattak az érintett intézmények. A belső kerületekben szinte mindenütt található iskola, míg a peremvárosok – a későbbi peremkerületek – esetében kisebb volt a választék. A táblázat már azt a helyzetet mutatja, amikor az iskola-, illetve osztályösszevonások megtörténtek, ami – mint említettük – részben nagyobb létszámokat eredményezett, részben pedig hosszabb utazási idővel járhatott az érintettek számára. (Így arra is volt példa, hogy a Budán található Kiss János altábornagy utcából a diákokat a Ferencvárosban lévő Vendel utcába irányították.)

4 Fővárosi Levéltár VIII. 73. Székesfővárosi Községi József Attila Dolgozók Kísérleti Gimnáziuma. (A következőkben a hivatkozások erre a fondra vonatkoznak, amelynek az anyaga az iratok egyenkénti átnézésével kutatható.)

6. TÁBLÁZAT: A dolgozók iskolái Budapesten (1948/49)		
Kerület	Az iskola helye	Az engedélyezett osztályok száma
I.	Mészáros utca	4
II.	Jurányi utca	7
III.	Nagyszombat utca	1 előkészítő + 4
V.	Szemere utca	2
VI.	Rippl-Rónai utca	4
VII.	Barcsay utca	4
VIII.	Horánszky utca	11
IX.	Mester utca	2
IX.	Vendel utca	4
X.	Kederffy utca	2
XI.	Szent Imre herceg út	1 előkészítő + 3
XIII.	Huba utca	7
Budafook		2
Csepel		1 előkészítő + 4
Kispest		2
Pesterzsébet		1 előkészítő + 4
Újpest		1 előkészítő + 6

Az általunk vizsgált iskolában így 1949-ben 6, évfolyamonként 2-2 osztályban tanították a felnőtteket. A tanítás számára nyolc tantermet vehettek igénybe, és szükség esetén az előadótermet, ahol kísérletek végzésére és mozgófilm vetítésre is volt lehetőség. A felnőtt tanulók számára a könyvtárat is megnyitották. Könyvek kölcsönzésére abban az esetben volt lehetőség, ha az adott műre a nappali tagozaton tanulónak éppen ne6. m volt szükségük. Specialitása volt az iskolának, hogy a felnőttek kérésére zenetörténet tantárgy is szerepelt a programban, nyilván a művészeti ismeretek órakeretében.

A tanítást azonban megnehezíthette az a tény, hogy számos tanuló nem rendelkezett megfelelő taneszközökkel. Különösen tankönyvekben volt hiány.⁶

A felnőttek oktatása még ebben az évben is hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken zajlott, napi 4 tanórát tartottak, de több esetben előfordult, hogy a tanítást csak 17.45-kor tudták elkezdni. Ennek az volt az oka, hogy a hallgatók közül többen nem kaptak a munkahelyükön munkaidő-kedvezményt, de arra is volt példa, hogy a nappali tagozat vette

⁵ D/56. (A főváros 13.152. számú ügyirata rendelkezett az új helyzetről.)

⁶ D 22/1949.

igénybe a szükséges tantermeket e késői időpontig. Nagy problémát jelentett az is, hogy egyre több dolgozó esetében a tanulást ellehetetlenítő tényezővé vált az egyre magasabb óraszámot igénylő munkahelyi túlórákon és a különféle munkaversenyeken történő kötelező részvétel.

Az utóbb József Attila nevét viselő iskola „visszafejlesztésének” pontos okai nem ismertek, de a körülmények ismeretében nem tévedhetünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy a diktatúra kiépülésének időszaka nem kedvezett a „különutas” vagy „alternatív” szakmai megoldásoknak. A szigorítások minden területen éreztették a hatásukat. Ami az iskola gazdálkodását illeti, 1949-ben már ez is sokkal szabályozottabb volt, mint ahogy ezt korábban az intézmények vezetői megszokhatták. Egy rendeletben felhívták a figyelmüket arra (VKM.158.556/19498.V.1), hogy az intézmény alapköltségvetésétől mindenfajta támogatást külön kell kezelniük, ami az intézményi gazdálkodást átláthatóbbá tette. A pedagógusok a vizsgáztatásért díjazásban részesültek, ami az amúgy alacsony fizetések mellett fontos kiegészítő juttatás volt.⁷ Az óradíj 20 forint volt, amit a pedagógusok egy része talán túlórában kapott meg. Úgy tűnik, hogy a pedagógusok többsége a nappali tagozatról áttanított a felnőtt tagozatra, ami hetente átlagosan 6-8 óra munka- és jövedelemtöbbletet jelenthetett számukra. Az nem derül ki az iratokból, hogy a felnőtteket oktatók között voltak-e óraadó pedagógusok.

A megszorítások további jele volt az is, hogy az iskola vezetőinek új tantárgyfelosztást kellett készíteniük⁸ a következő évre, amelyben már csak heti 20 tanóra szerepelhetett.

7. TÁBLÁZAT: A főváros által kibocsátott rendelet (1295-0-3/1950/IV.) nyomán megváltozott tantárgy- és óratervezet a vizsgált iskolában

Tantárgy	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.
	Humanisztikus tagozat				Realisztikus tagozat			
Magyar nyelv és irodalom	5	3	4	4	4	3	4	4
Történelem	2	2	3		2	2	3	3
Földrajz	–	2	2	–	1	2	2	–
Latin nyelv	–	2	2	2	–	–	–	–
Orosz nyelv	5	3	3	3	3	3	2	2
Kémia	2	2	–	–	4	2	–	–
Természetismeret	2	2	2	2	2	2	2	2
Matematika	4	2	2	3	5	4	3	3
Ábrázoló geometria	–	–	–	–	–	–	2	2
Fizika	–	2	2	2	–	2	2	3
Alkotmánytan	–	–	–	1	–	–	–	1

⁷ Az egyik érettségi vizsgán az elnök és az igazgató 190-190 forint, a jegyző 95, míg a pedagógusok a vizsgázók számától függően 16 és 152 forint külön díjazásban részesültek. (D 34/1949 és D 17/1949.)

⁸ D 55/1949. és D 57/1950.

A tantárgyak sorában a legjelentősebb változást az okozta, hogy az élő idegen nyelvként immár mindenkinek orosz nyelvet kellett kötelezően tanulnia, és a hittan (az iskolák államosítását követően) kikerült az iskola programjából. A nyelvi képzésre fordított összes idő számottevően egyelőre nem csökkent, csak a kínálat változott. Hasonlóan járt a művészeti ismereteket közvetítő tantárgy is. A társadalmi és gazdasági ismereteket a színtelenebb és átpolitizált „Alkotmánytan” váltotta. A tanórák időtartama egységesen 45 perc lett. A tanítási idő egésze azonban jelentősen megnőtt, mert a képzés időtartamát egységesen négy tanévben határozták meg. Ez új helyzetet teremtett, mert úgy tűnik, hogy a képzési idő rövidítésére irányuló törekvéseknek ezzel a döntéssel igyekeztek gátat szabni.

Ami a tanulók szociális összetételét illeti, az iskolavezetés egyre nagyobb nyomásnak volt kitéve annak érdekében, hogy az intézményben biztosítsa az előírt beiskolázási arányt. A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága egy körlevélben hangsúlyozta, hogy a propaganda célja az, hogy a „jelentkezők majdnem kivétel nélkül szegény paraszt származásúak, üzemi munkások és szegény paraszt legyen”⁹ (sic!). Ezekben az években az iskolák élete is egyre erőteljesebben átpolitizálódott, amelyet – sok egyéb mellett – az is jelzett, hogy elkészítették az iskolában tanító pedagógusok számára a *Vezérfonal a dolgozók iskoláiban tartandó iskolagyűlések számára* című kiadványt. Ez pontos előírásokat tartalmazott arra nézve, hogy hogyan kell a hallgatók agitációját megszervezni a választásokkal kapcsolatban. Hasonlóan kulcsszerepet szántak a tanároknak a „Tanulj tovább” mozgalomban, amelynek az volt a célja, hogy (tovább) emelje a munkás- és parasztszármazású tanulók főiskolai/egyetemi jelentkezésének az arányát.

A politikai változások miatt számos tantárgy tartalmában alapvető változások következtek be. Az 1950. évi érettségi kapcsán utasították az iskola igazgatóját, hogy magyarból a tételek az alábbi területeket ölelhetik fel:

- a. A magyar irodalom történetéből tétel csak a 1844–1945 közötti időszakban alkotókkal kapcsolatban lehetett megfogalmazni. Közélebbi utasítás itt nem történt, de nyilván minden magyart tanító pedagógus számára világos lehetett, hogy milyen „kánonhoz” kell igazodnia.
- b. Világirodalomból a 19. századot megelőző időszakból senkivel nem kellett a hallgatóknak foglalkozni. A 19. századi világirodalmat Puskin és Gogol, míg a 20. század első felét Osztrovszkij, A. Tolsztoj és Gorkij mellett Majakovszkij képviselte. Az aktuális irodalmat Solohov, Bek, Fagyajev, Makarenko művei jelenthették. Látható tehát, hogy gyakorlatilag az orosz-szovjet irodalom tanulmányozása jelentette az irodalomoktatást.

A tanórákon zajló tevékenységről egy tanfelügyelői jegyzőkönyvből¹⁰ alkothatunk magunknak képet. A látogatás 17 tanóra megtekintésére terjedt ki, amellyel összefüggésben a jelentés megállapította, hogy a pedagógusok általában megfelelő tanmenetekkel rendelkeznek, és csak egyetlen egy esetben talált a tanfelügyelő kifogásolnivalót. A filozófia tanmenet esetében a látogatás időpontja és a tanmenetben esedékes tananyag tanítása nem esett egybe,

⁹ D 69/1950.

¹⁰ D 22 /1949. Jegyzőkönyv, 1949. III. 29.

aminek az okát a jelentés abban látta, hogy a tárgyat tanító pedagógus a tanév elején többet időzött a lélektani témák megbeszélésével, mint amennyi időt arra a tanterv engedélyezett.

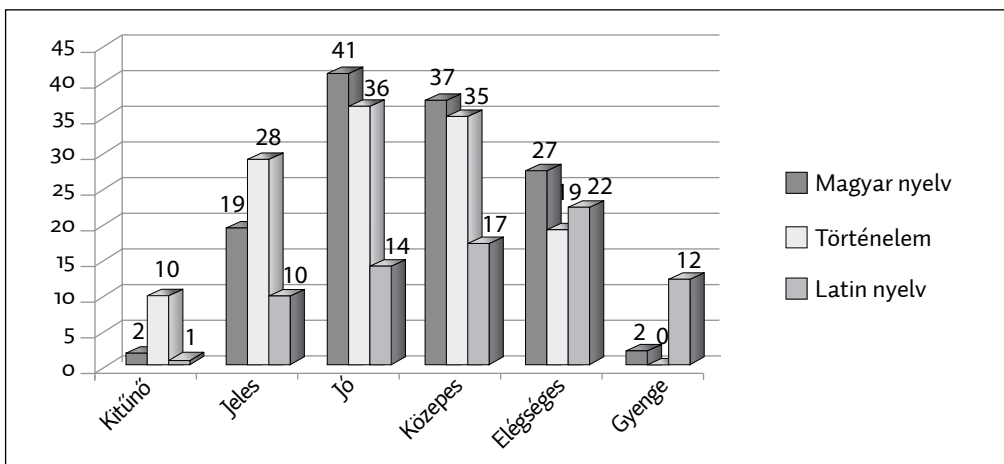
A legtöbb tanóra feleltetéssel kezdődött, amelyen a felelőket osztályozták. Ezt a látogató nagyon hasznosnak és nélkülözhetetlennek ítélte. A tanítási órán a pedagógusok sok esetben a kérdeve kifejtő módszert alkalmazták, és lehetőség szerint tág teret biztosítottak a szemléltetésnek. A tanóra végén sehol sem maradt el a 3-4 perces összefoglalás. Feltűnő volt a látogató számára az, hogy több órán a hallgatók nagyon fáradtak voltak, és ezen az „élénk óravezetés” sem tudott segíteni. A tanulói eredményességet tanulópárok létrehozásával segítették, ezek minden osztályban működtek.

A pedagógusok úgynevezett tanári szakköröket hoztak létre, amelyek minden héten üléseztek. Ezeknek az volt a célja, hogy javítsák a módszerek hatékonyságát, és tájékozassák egymást az elért eredményekről. Az iskolai folyosón az iskola aktuális eseményeiről faliújságokon adtak tájékoztatást. A jelentés arról is megemlékezett, hogy a felnőtt hallgatók rendszeres kapcsolatban álltak a Ráskai Lea Gimnázium növendékeivel, de arra már nem tért ki, hogy e kapcsolatoknak mi volt a tartalma és jellege. A felnőtt tanulók több esetben tanulmányi versenyeken vettek részt, amelyekre a pedagógusok készítettek fel őket.

A tanulók eredményeiről elszórt adatokkal rendelkezünk. Láttuk, hogy a tanulóknak számos, tanulást nehezítő tényezővel kellett megbirkózniuk, ha el akarták valahogyan végezni az iskolát. A tanulók nagyobbik hányada csak nagy nehézségek árán tudta a követelményeket teljesíteni. Egy 1948/49-es tanévre vonatkozó összeállításból kiemeltünk három tantárgyat.

Az 5. ábrán jól látszik, hogy noha latint sokkal kevesebben tanulnak – hisz ez ekkor már csak a humanisztikus tagozaton volt kötelező –, mégis itt nagyon magas arányban teljesítettek gyengén a tanulók. Ennek számos oka lehet, a tanulók előképzettségétől kezdve egészen a tantárgy elleni propagandáig bezárólag. A hatfokú skálán az elégséges tanulók tudásszintje is gyakorlatilag „bukás közelben” volt.

5. ÁBRA: A tanulók teljesítménye néhány tantárgyból (fő) az 1948/49. évben
(Közelebbi megjelölés nélkül)

Ha egy másik kimutatást vizsgálunk, akkor a tantárgyi gyenge vagy alulteljesítés mellett arra is fény derül, hogy hányan voltak olyanok, akik még a vizsgáig sem jutottak el. A 8. táblázatból kiolvasható, hogy a legnagyobb probléma a kezdő évfolyamokon mutatkozott. A nem megfelelő előképzettségű tanulók számára még az előkészítő év beiktatása sem tudta kezelni sok esetben a tanulási nehézséget.

8. TÁBLÁZAT: A nem osztályozható tanulók száma (1948)						
	I. évfolyam		II. évfolyam		III. évfolyam	
	A. Tanulók száma: 41	B. Tanulók száma: 27	A. Tanulók száma: 32	B. Tanulók száma: 18	A. Tanulók száma: 21	B. Tanulók száma: 22
Kimaradt tanulók	10	9	5	2	0	0
Mulasztás miatt nem osztályozható tanulók	12	3	2	0	0	0
Vizsgázott tanulók száma	21	20 ¹¹	24	16	21	21

A tényleges helyzetet tovább rontották a nem kielégítő szintű tanulmányi eredmények. A 9. táblázat esetében azt látjuk, hogy az évet végigjáró tanulók között is többen nem feleltek meg a tanév végi követelményeknek. A tanulói kudarcok az első évben, mint látjuk, az ötven százalékot is elérhetik, de az iskola befejező évfolyamára a nagyszámú tanulói kudarcot a tantestület meg tudta akadályozni, ami részint mutathatja az iskolában történő szakmai tevékenység hatékonyságát is, de része lehet ebben a „sikerben” a kor számos buktatás elleni kampányának is.

11 A kimaradt vagy nem osztályozható tanulók helyére több esetben máshonnan is érkezhettek hallgatók. Az év közben zajló tanulói mozgást sok esetben az iskolai statisztikák nem tudták/akarták pontosan nyomon követni.

9. TÁBLÁZAT: A tanulók tanulmányi eredményei (fő)

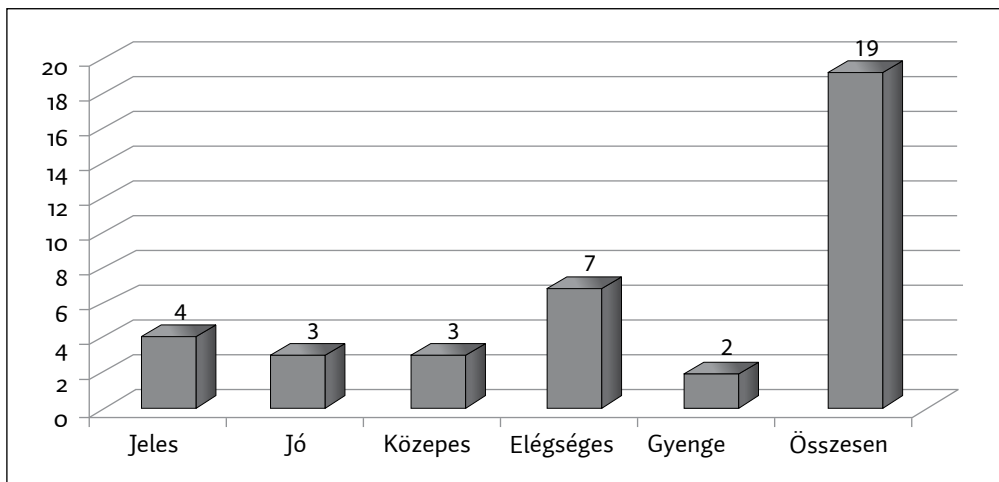
	I. évfolyam		II. évfolyam		III. évfolyam	
	A. Tanulók kezdő létszáma: 41	B. Tanulók kezdő létszáma: 27	A. Tanulók kezdő létszáma: 32	B. Tanulók kezdő létszáma: 18	A. Tanulók kezdő létszáma: 21	B. Tanulók kezdő létszáma: 22
Kitűnő	–	–	–	–	–	–
Jeles	3	1	3	3	–	2
Közepes	15	14	15	7	16	15
Elégséges	2	3	2	4	4	2
Nem kielégítő	1	2	4	2	1	2
Legalább elégséges bizonyítványt kapott tanulók száma	20	18	20	14	20	19

A tanulók előképzettségét úgy ítélni meg, ha megvizsgáljuk, hogy korábban milyen iskolai tanulmányokat folytattak.¹² Ekkor már nem lehetett gyakorlatilag iskolázatlanul megkezdeni középiskolai tanulmányokat. Azt látjuk az érettségiző tanulók anyakönyveiből, hogy többségük a polgári fiúiskolákat látogatta, és többnyire magántanulóként, de volt köztük olyan is, aki Gödöllőn a reálgimnáziumban járt egy vagy két osztályt. Voltak olyanok, akik korábban vidéken (református vagy más) felekezeti általános iskola tanulói voltak, a nők nagyobb hányada pedig kereskedelmi iskolákat látogatott. Pontosabb adatok hiányában csak valószínűsíthetjük, hogy a tanulók egy része be tudott fejezni olyan iskolát, amely lehetővé tette számára, hogy gimnáziumban folytathassa tanulmányait, és olyanok is lehettek közöttük, akik valahol félbehagyták tanulmányaikat, és most igyekeztek azt pótolni és lezárni.

E szóban forgó érettségien a tanulók – akik között mindössze két nő volt – a következő eredményeket érték el (lásd 6. ábra): a tanulók több mint a fele nem tudott jó eredményt produkálni az érettségien, igaz, hogy csak 2 főt utasítottak pótérettségire, amely vizsgákat az év szeptemberében a Szilágyi Erzsébet Gimnáziumban kellett teljesíteniük.

¹² Ehhez az 1949. év érettségi anyakönyvei állnak rendelkezésünkre. Mivel az iskola alapítása 1946. augusztus 23-án volt, elvben ez volt a gimnázium első érettségiző osztálya, vagy legalábbis az az osztály, amelynek tagjai ebben az iskolában több évet is eltöltöttek. (02797/1946.)

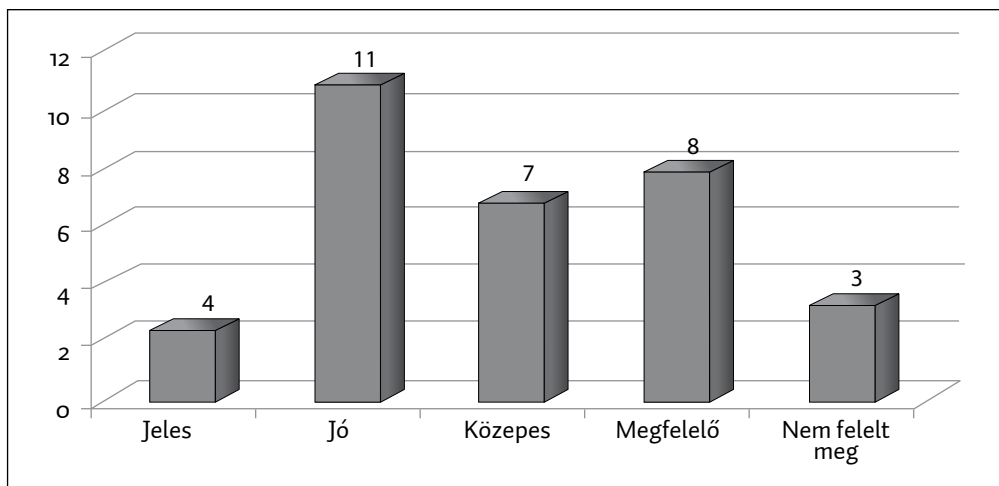
6. ÁBRA: A tanulók érettségi eredményei 1949-ben (fő)

Az érettségiző tanulók között négy olyan hallgató volt (férfiak), akik 1910-ben vagy az előtt születtek (1904, 1905, 1909), így ők az érettségi idején már túllépték negyvenedik életévüket vagy megközelítették azt. A legfiatalabb hallgató 1925-ben született, tehát ekkor már ő is a huszas éveinek a közepén járt.

Két évvel később¹³, ebben az iskolában 30 fő tett érettségit. Az eredmények ekkor is kiegyensúlyozottak voltak, mert egyaránt kevés volt azoknak a tanulóknak a száma, akik nagyon jól teljesítettek, és azoké is, akiknek egyes tantárgyakból pótvizsgát kellett tenniük.

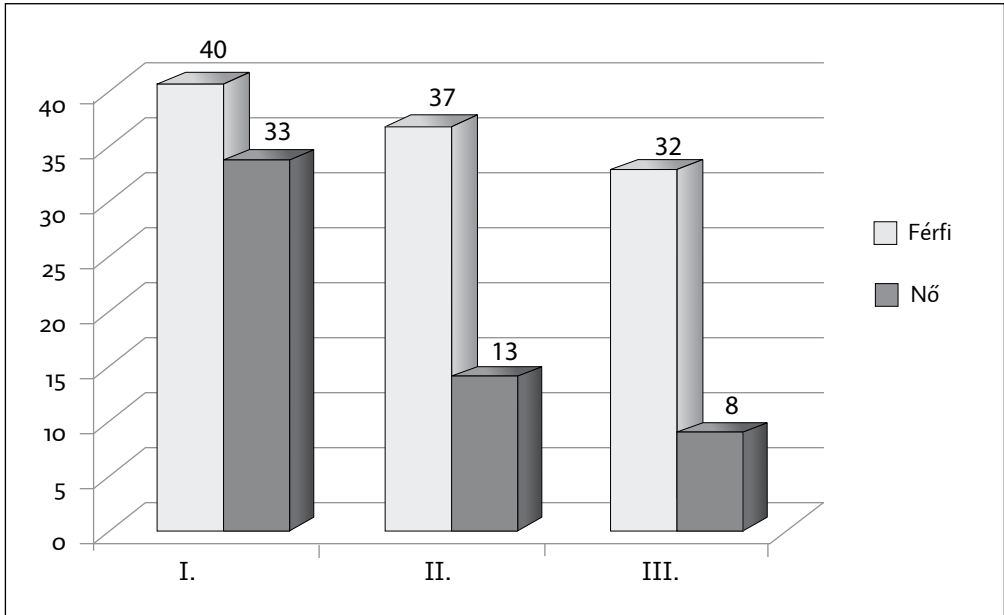
7. ÁBRA: A tanulók érettségi eredményei 1951-ben (fő)

13 D 29/1951

A tanulók nemi megoszlásáról egy másik dokumentum¹⁴ tájékoztat. Ekkor a kimutatás szerint az iskolának 163 tanulója van, amelyben a férfiak és a nők az egyes évfolyamok és osztályok között a következőképpen oszlottak meg:

8. ÁBRA: A tanulók nemi megoszlása (fő)

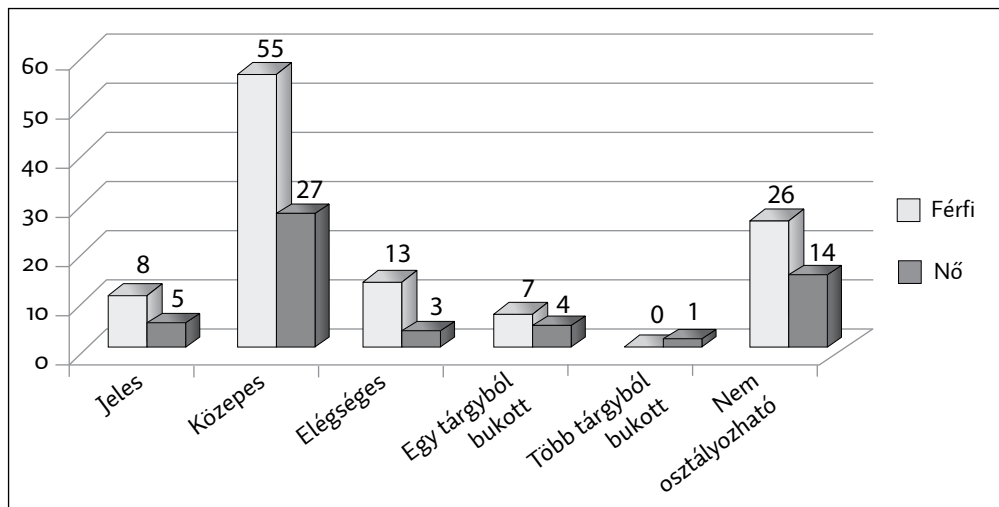

A 8. ábra alapján arra lehet következtetni, hogy ebben az időszakokban a nők kisebb arányban látogatták ezt az iskolát. A gondot a magas (vagy magasnak feltételezett) arányú kimaradás jelenthette.

A tanulók tanulmányi eredménye jelzi, hogy a bemutatott gondok miatt számos tanuló nem tudott eredményes iskolai munkát végezni. A bukások száma ugyan alig emelkedett, viszont jelentős azoknak az aránya, akik a hiányzások miatt nem váltak osztályozhatókká. Nem tudjuk, hogy ezek a tanulók megismételték-e a tanévet, vagy befejezték tanulmányukat, és kimaradtak az iskolából.

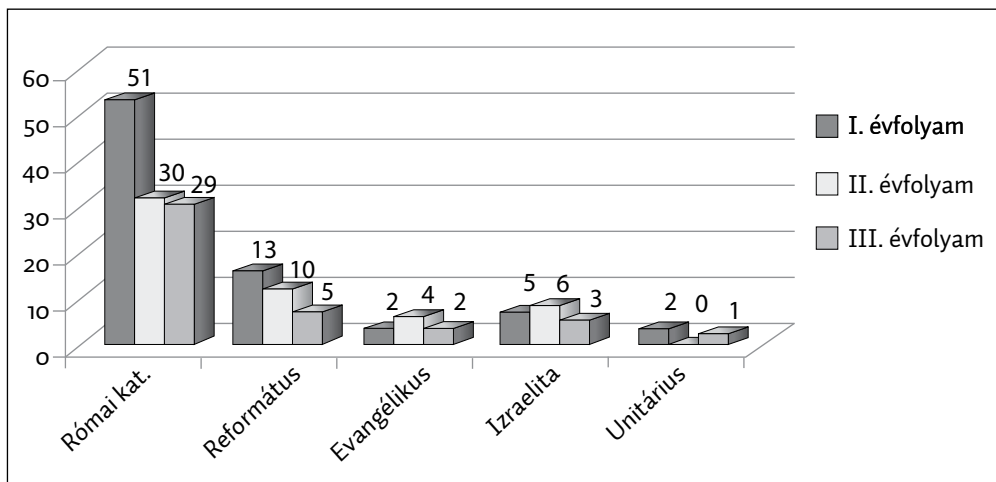
A skála a teljesítő tanulók esetében kevésbé differenciál, így a jeles és a közepes tanulók közötti átmenetről nem tudunk képet alkotni, viszont a gyengébben tanulók esetében jól látszik, amit fentebb állítottunk, hogy tudniillik a tanulói előrehaladásban a legnagyobb problémát az okozhatta, ha a tanulók nem tudtak megjelenni a tanórákon.

9. ÁBRA: A férfiak és a nők tanulmányi eredményei (fő)

A kimutatás még tartalmazta a tanulók felekezeti megoszlását is (lásd 10. ábra), de ezt adatok hiányában a nemi megoszlással már nem tudjuk összevetni. Mivel idősoros adatok nem állnak a rendelkezésünkre, ezért nem lehet feltárni a felekezeti hovatartozás és a tanulmányi előmenetel közötti összefüggéseket.

10. ÁBRA: A tanulók felekezeti megoszlása (fő)

Egy másik (1949. március 10.) időpontban (és egyelőre belső használatra) készített statisztika a tanulók szüleinek a foglalkozását gyűjtötte egybe. Az összeállításban már kevesebb a tanulók száma, nyilván az összeállítás készítője a biztosan kimaradt tanulókkal már

nem akart/tudott számolni. A 10. táblázatból látszik, hogy a tanulók többsége a „kívánt” kategóriákból (munkás, szegényparaszt) származott, de feltűnően magas arányban jártak ebbe az iskolába olyan tanulók is, akiknek a szülei (vagy a választ adó szülő) értelmiségi kategóriába volt sorolható. További problémát jelenthetett az iskolának és a felsőbb szerveknek az is, hogy a hallgatók ötöde kispolgári családokból került az iskolába. Mivel nem „rendes korú” tanulókról van szó, érdekes lenne megtudni azt, hogy ezek a – különösen az értelmiségi családokban nevelkedő – gyermekek miért nem tudtak „annak idején” érettségit nyújtó intézményben tanulmányokat folytatni.

Egy harmadik – ezúttal már dátum nélküli – összeállítás a hallgatók foglalkozását tartalmazta. A létszámok ebben az esetben is eltérnek az eddig közöltektől, de nyilvánvalóan az iskola összes hallgatóját igyekeztek felvenni az összeállításba. (Egy feljegyzés utal arra, hogy az éppen hiányzó tanulók esetében a hiányt pótolni fogják.)

Legnagyobb arányban az ipari munkások voltak jelen a csoportban, nyilván nem véletlenül, hiszen ebben az időszakban már erős propaganda folyt közöttük. Feltűnő viszont, hogy a csoportban magas azoknak a száma is, akiknek vagy tudást igénylő szakképzettsége van (nyomdászok), vagy olyan munkakörben dolgoznak, ahol érettségi nélkül a későbbiekben már nem végezhetnének tevékenységet (tisztviselők). Korábban nem tapasztalt létszámban jelentek meg a rendőrök és a pártok alacsonyabban iskolázott alkalmazottai.

10. TÁBLÁZAT: A hallgatók foglalkozás szerinti megoszlása (fő)	
Szakszervezeti tisztviselő	0
Kórházi alkalmazott	0
Ipari tisztviselő	9
Ipari munkás	28
Nyomdász	11
Kereskedelmi alkalmazott	4
Postai munkás	6
Postai tisztviselő	11
Műszaki tisztviselő	7
MÁV segédtisztviselő	4
Állami vámtisztviselő	3
Rendőr	16
Magántisztviselő	9
Köztisztviselő alkalmazott	1
Háztartásbeli	2
Pártalkalmazott	4
Összesen	115

BEFEJEZÉS

A felnőtteket (is) oktató intézmények belső világát a csekély mennyiségű rendelkezésre álló forrás csak töredékesen teszi megismerhetővé. Ennek ellenére érdemes lenne programot indítani, elsősorban a vidéki levéltárak (vagy iskolák) iratanyagának ilyen célú feltárásához, a rendelkezésre álló iratállomány feldolgozásához.